

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету Лопашука Дмитра Івановича на дисертацію Омельяна Максима Валерійовича «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданої дисертації дає підстави стверджувати, що дисертантом проведено ґрунтовний правовий аналіз теми дослідження, яка є актуальною як в доктринальному, так і в прикладному плані, сформульовано низку рекомендацій, пропозицій і висновків, що становлять наукову новизну і можуть слугувати підставою для обговорення.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Як влучно зазначив професор Д. О. Грицишен: «Наслідки економічної злочинності для національної безпеки є настільки вагомими, що їх можна визначати як детермінанти дієвості економічної системи держави та можливості її існування в майбутньому».

Економічна злочинність – це злочинність, яка сформувалася у сфері господарської діяльності. В основі її лежать корисливі діяння, що вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами, які пов'язані із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею.

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності характеризуються різноманітністю діянь, високоінтелектуальним характером, швидкою адаптацією до нових форм і методів фінансово-господарської діяльності, опанування нових банківських, митних і податкових нововведень та інформаційних технологій, які супроводжують здійснення фінансово-господарських операцій.

Ефективна протидія злочинності у сфері господарської діяльності можлива лише за умови системних та узгоджених заходів усіх суб'єктів суспільних відносин, що ґрунтуються на використанні кримінологічних знань

та сучасних кримінологічних стратегій в частині запобігання та мінімізації проявів «білокомірцевої» злочинності.

Однак, незважаючи на вжиті практичні заходи з боку держави щодо боротьби з цим явищем та відносне доктринальне розроблення порушеної проблематики в цілому, все ще дискусійною залишається низка питань щодо злочинності у сфері господарської діяльності, які потребують якнайшвидшого доктринального вирішення. Це пояснюється тим, що більшість наукових праць з цієї проблематики були написані на основі аналізу криміногенної ситуації в державі в далеких 90-х роках і стосувалися здебільшого дослідження злочинності в період становлення в Україні ринкових правовідносин. Проте в подальшому в Україні пройшли кардинальні політичні та соціально-економічні зміни, а також був прийнятий у 2001 році новий Кримінальний кодекс України, у результаті яких іншого виду і змісту набула «білокомірцева» злочинність. Усі ці зміни зумовлюють активізацію наукових пошуків в частині вдосконалення знань про злочинність в цілому та злочинність у сфері господарської діяльності зокрема, а також потребують на підставі нових кримінологічних напрацювань рекомендацій з удосконалення ефективності протидії економічній злочинності.

А отже, дисертаційна робота М. В. Омеляна на тему «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» є важливою, своєчасною, актуальною і доцільною. Тема цього дисертаційного дослідження, як вбачається із змісту дисертації, обґрунтовується та визначається тим, що суспільна небезпечність кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є досить високою, особливо в умовах воєнного стану, в якому зараз перебуває наша країна, і стає загрозою для розвитку України як демократичної, соціальної і правової держави з обраним європейським курсом. При цьому питання попередження та боротьби із злочинністю у сфері господарської діяльності належить до числа найбільш складних і проблемних як в кримінології, так і в теорії кримінального права.

Окрім того, дисертант обґрунтовує важливість обраної теми дослідження ще й тим, що в умовах війни, усі державні інституції повинні працювати на забезпечення перемоги над агресором, однак існують певні внутрішні фактори, які негативно впливають на економічну стабільність держави, та які, безсумнівно, необхідно якщо не ліквідувати повністю, то мінімізувати їх негативний вплив на економічні процеси в суспільстві. Серед таких факторів автор виділяє злочинність у сфері господарської діяльності, через що бюджет України щорічно втрачає близько 45 млрд. грн.

З метою з'ясування причин такого стану, дисертантом проаналізовано зміни злочинності у сфері господарської діяльності до повномасштабного вторгнення і під час війни.

Зроблено спробу розкрити зміст запобігання та протидії економічній злочинності як на державному, так і регіональному рівнях.

Позитивним в дисертаційному дослідженні є те, що автор не обмежився лише дослідженнями кримінологічної складової злочинності у сфері господарської діяльності, він також постарався надати кримінально-правову характеристику окремим кримінально-правовим нормам цієї категорії, зробив спробу систематизувати їх за групами, а також висловив своє бачення щодо доцільності розміщення окремих їх у тих чи інших розділах Особливої частини Кримінального кодексу України.

Також автор не залишив осторонь досвід зарубіжних країн та міжнародних організацій, в яких ефективно впроваджуються та активно використовуються міжнародні рівні заходів і стандартів боротьби із злочинами у сфері господарської діяльності.

А отже, з огляду на вищезазначене, можемо стверджувати про актуальність обраної дисертантом теми дослідження та її науково-практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Національної економічної стратегії на період до 2030 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, Стратегії інституційного розвитку Бюро економічної безпеки України до 2027 року.

Тема дослідження затверджена Вченою радою Університету державної фіскальної служби України (протокол від 26 листопада 2020 року № 13).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження ставилося вдосконалення теоретичних положень в частині запобігання та боротьби із кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності, напрацювання науково обґрунтованих рекомендацій із вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Задля досягнення поставленої мети було сформульовано та вирішено такі завдання:

- дати характеристику господарській діяльності як об'єкту кримінологічного дослідження;
- провести аналіз становлення кримінологічної характеристики в Україні;
- проаналізувати географію господарської злочинності в Україні;
- провести аналіз загальної кількості злочинів у сфері господарської діяльності;
- здійснити характеристику особи-злочинця у сфері господарської діяльності;
- установити детермінанти злочинності у сфері господарської діяльності;
- запропонувати способи та методи запобігання злочинам у сфері господарської діяльності;
- підготувати шляхи удосконалення національного законодавства в частині запобігання злочинності у сфері господарської діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Предметом дослідження є кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання та протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні показники Офісу Генерального прокурора, МВС України, Бюро економічної безпеки щодо вчинення кримінальних порушень у господарській сфері, а також результати вивчення судової практики з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Схвальної оцінки заслуговує також намагання автора працювати на різних рівнях дослідження – від фундаментального до науково-прикладного.

Кількість та якість використаних матеріалів, ґрунтовність їх аналізу створили передумови для забезпечення достатнього рівня достовірності та обґрунтованості отриманих результатів дисертаційної праці.

Результати дисертаційного дослідження видаються достатньо обґрунтованими з огляду на комплексний характер дослідження.

Наукова новизна одержаних автором результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є однією із перших комплексних дисертаційних досліджень щодо кримінологічної характеристики господарської злочинності та в сфері запобігання цієї злочинності, в якому науково обґрунтовано та запропоновано шляхи удосконалення механізмів запобігання, сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, які є новими у плані концептуального розвитку та важливих для кримінологічної науки, і у правозастосовній практиці, зокрема:

уперше:

- вивчено сучасну географію злочинності у сфері господарської діяльності у період воєнного стану, що дало можливість стверджувати про те, що кримінальні правопорушення у галузі господарювання є відмінними у різних регіонах, зокрема, кримінальні правопорушення у 2022-2023 роках частково не обліковуються на тимчасово окупованих територіях Донецької,

Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, що відобразилося на кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності;

- констатовано, що географія злочинності у сфері господарської діяльності характеризується власними особливостями, оскільки здійснюються у галузі економіки та підприємництва, а низькі показники злочинності у сфері господарської діяльності пов'язані з веденням активних бойових дій та окупацією окремих регіонів нашої держави;

- запропоновано доповнити КК України статтею 204-1: «Виробництво недоброякісної продукції» у наступній редакції: «1. Використання завідомо неякісних, заборонених речовин, матеріалів які призводять до низької, небезпечної якості вироблених товарів, що становлять загрозу здоров'ю, життю людей, - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією та знищенням незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення. 2. Ті самі дії зазначені у частині першій цієї статті, що призвели до отруєння чи спричинили тяжкі наслідки або смерть особи, - караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення».

- запропоновано авторське визначення «запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності», під який розуміється «науково-практична діяльність, що направлена на створення та впровадження сучасних заходів забезпечення впливу на криміногенні фактори, які можуть спонукати до вчинення злочинного діяння у сфері господарської діяльності».

удосконалено:

- систему злочинності у сфері господарської діяльності шляхом виділення окремої частини видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності які вчиняються під час дії воєнного стану;

- механізми запобігання злочинності у сфері господарської діяльності які

zareкомендували свою ефективність при впровадженні у практичну діяльність та застосуванні при виявленні і протидії злочинних проявів у сфері господарювання всіх форм власності;

- склад учасників кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності із зазначенням особливостей прав і обов'язків таких осіб, виходячи із нормативно-правових актів у сфері регулювання доброчесної діяльності у різних сферах господарської діяльності;

дістали подальшого розвитку:

- наукові підходи щодо визначення кримінологічного портрету злочинця у сфері господарської діяльності;

- наукове розуміння щодо удосконалення назви розділу: зважаючи на те, що норми, які передбачені Розділом VII Особливої частини КК України, покликані забезпечувати кримінально-правову охорону не лише господарської, а й економічної діяльності, назву відповідного розділу, було запропоновано викласти в такій редакції: «Кримінальні правопорушення у сфері економічної та господарської діяльності».

Практичне значення одержаних результатів.

Дисертаційна робота є однією із першим дисертаційних досліджень, у якому комплексно, з урахуванням новітніх досягнень правничої науки, розкрито зміст господарській злочинності, науково обґрунтовано та запропоновано шляхи удосконалення механізмів запобігання їй.

Крім того, сформульовані та аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, можуть бути використані у:

- у правотворчій – для при вдосконаленні положень кримінального законодавства в частині запобігання вчинення кримінальних правопорушень у господарській сфері;

- у науково-дослідній роботі – як основа для подальших досліджень теоретичних та практичних проблем злочинності у господарській сфері;

- в освітній – при викладанні нормативного курсу «Кримінологія», підготовці підручників, навчальних та методичних посібників із зазначених дисциплін.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також були представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації повністю перекривають і вирішують завдання, що були поставлені в дисертаційному дослідженні.

Дослідження автора з відповідної тематики можуть бути впроваджені у практичну діяльність, науково-дослідну сферу та освітній процес.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», опублікованій у співавторстві з Н. Лугіною, автором особисто розкрито особливості спеціально-кримінологічної профілактики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, її співвідношення із загальносоціальною профілактикою злочинів у сфері економіки, що дозволило сформулювати певні перспективи вдосконалення заходів запобігання зазначеному злочину.

У науковій статті «Кримінологічна характеристика заняття гральним бізнесом», опублікованій у співавторстві з Н. Лугіною, автором особисто проаналізовано риси, що характеризують особистість злочинця – організатора грального бізнесу й азартних ігор; характеризовано причини скоєння злочину зазначеними особами, до яких належать недосконалість законодавства, економічні, політичні, правові, організаційні та інші причини.

Публікації. Основні положення наукової роботи, які сформульовані в дисертації, відображено в трьох статтях, – у виданнях, які були опубліковані у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук категорії «Б», а також 3 тезах наукових доповідей, які були опубліковані у збірниках, що оприлюднені науково-практичних конференціях.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації.

Аналіз змісту анотації свідчить про її відповідність основним положенням дисертації та відсутність у ній не зазначених в основному тексті дисертації положень. Анотація є узагальненим стислим викладом основного змісту дисертаційної роботи, вміщує положення наукової новизни, дає уявлення про наукове та практичне значення проведеного дослідження. Анотація подана українською та англійською мовами та відповідає вимогам, встановленим МОН України.

Сукупність ключових слів, наведених в анотації, відображає тематику дисертаційної роботи та відповідає її змісту.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена предметом та зумовлена метою і завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку, і відповідним вимогам.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, із яких основного тексту 170 сторінок. Список використаних джерел складає 155 найменувань, що розміщені на 15 сторінках, а також 1-го додатку на 2 сторінках.

Дисертаційний матеріал логічно побудовано і викладено відносно виділених автором розділів.

Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертації М. В. Омеляна, її наукову новизну, можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно відзначити, що вона не позбавлена окремих зауважень, оскільки деякі положення мають спірний характер та потребують додаткової аргументації в подальших наукових дослідженнях або дискусії під час публічного захисту, зокрема:

1. На стор. 3 «Перелік умовних позначень» дисертант вказує аббревіатуру «ДМУ» і розшифровує її як «Державна митна служба України». Однак такого скорочення щодо цієї служби не існує, правильно буде – «Держмитслужба України».
2. У тексті дисертації відсутні кількісні показники проведеного дослідження. Автор не підкріплює свою позицію та напрацьовані ним пропозиції щодо рекомендацій, змін і доповнень до чинного КК України посиланнями ні на проведене анкетування працівників правоохоронних органів, прокуратури, суддів, адвокатів, ні на опитування студентів юридичних факультетів та вищих учбових закладів щодо протидії злочинам у сфері господарської діяльності. Максимум автор посилається на усні опитування правоохоронців. Але яких-саме - не вказує. Теж саме стосується відсутності актів впровадження у правозастосовну та науково-дослідну діяльність.
3. У тексті дисертації автор надто вільно оперує поняттям «розділ» у Кримінальному кодексі України, при цьому не зазначає до якої-саме частини КК відноситься цей розділ – до Загальної чи Особливої. Також часто вживає термін «скоєння» та «посадові злочини», хоча в чинному кримінальному законодавстві використовується термін «вчинення» та «службові злочини» відповідно.
4. Автор не завжди точно за змістом використовує окремі терміни. Для прикладу, на стор. 28 дисертації він пише: *«Проте, у процесі групування статей цього розділу взагалі не зволікав на принцип одноманітності»*. Вірогідніше за все дисертант мав на увазі термін не «не зволікав», а термін «не зважував» в розумінні – «звертати увагу на щось; наголошувати, виділяти, підкреслювати (в публіцистичному, офіційно-діловому стилі)».
5. На стор. 33-34 автор зазначає: *«Підводячи підсумок визначенню поняття кримінальним правопорушення у сфері економічної діяльності, слід зазначити, що у загальному – це певна сукупність здійснених на певній території за чіткий проміжок у часі кримінальних правопорушень, що*

спрямовані на захищені законом відносини у сфері власності, розподілу і споживання товарів, обов'язковим додатковим об'єктом яких мають бути відносини в сфері економічної діяльності». Виникає питання: так, які-саме кримінальні правопорушення, що спрямовані на захищені законом відносини, мав на увазі дисертант? якими-саме кримінально-правовими ознаками вони характеризуються? Також аргументації потребує теза: *«обов'язковим додатковим об'єктом яких мають бути відносини в сфері економічної діяльності».*

6. На стор. 35 дисертант запропонував свою редакцію визначення поняття «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності»: *«На підґрунті цих позицій, можемо запропонувати власне визначення терміну «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», яке полягає у тому, що це такі суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на посягання відносинам у виробничій сфері, що гарантуються виключними нормами господарського, цивільного та кримінального законодавства, особливістю яких є те, що суб'єкт таких злочинів є особа, яка безпосередньо виконує господарські функції або ж залучена у відносини, на які ці кримінальні правопорушення зазіхають, а також такі кримінальні правопорушення представляють собою окремий підвид загальноекономічної злочинності».* Таке визначення, на наше переконання, є надто масивним і досить трудним для сприйняття. Разом з тим потребує додаткової аргументації з боку дисертанта, зокрема, вираз *«...такі кримінальні правопорушення представляють собою окремий підвид загальноекономічної злочинності».*

7. На стор. 39 дисертант використовує статистичні дані з посилання на статтю 205 КК України, яку було декриміналізовано ще у 2019 році.

8. Виникають певні запитання до запропоновано дисертантом визначення поняття *«запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності»*, а саме: *«...як – науково-практичну діяльність, що направлена на створення та впровадження сучасних заходів*

забезпечення впливу на криміногенні фактори, які можуть спонукати до злочинної діяльності у сфері господарської діяльності». Автор не пояснює, в чому повинні виражатися «сучасні заходи забезпечення впливу» і на які-саме «криміногенні фактори»?

9. На стор. 118-119 дисертації автор зазначає: *«З метою запобігання майбутньої криміналізації господарської сфери важливими є наступні кроки: 1. Розгляд та вирішення питань неузгодженості у діяльності органів БЕП, Державної податкової служби, підрозділів Національної поліції України...»*. Використовуючи при цьому аббревіатуру «БЕП» (стор. 118, 119, 120, 151, 159, 164) і це не єдиний випадок її використання. Виникає логічне запитання: яку-саме правоохоронну структуру мав на увазі дисертант під аббревіатурою «БЕП»? Бо якщо це скорочена російською мовою назва ВДСБЕЗ (БЕЗ), то ця структура в складі МВС була ліквідована Кабінетом Міністрів України ще 2 вересня 2019 року.

Крім того, у висновку до розділу 3 (стор. 163-164) дисертації автор зазначає: *«3. Досліджено, що запобігання злочинності має бути основною спеціально-кримінологічною функцією у рамках правоохоронної та правозастосовної діяльності. На нашу думку, функція запобігання злочинності має бути виділена в окремий самостійний напрям діяльності виключно одного компетентного органу. Так як більшість розслідувань кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснює Бюро економічної безпеки, доречно було б створити такий відокремлений підрозділ на базі саме цього органу. Такий підрозділ БЕП, у нашому розумінні, має бути наділений наступними повноваженнями: виявлення та ліквідація криміногенних явищ, профілактика, запобігання та припиненні злочинів у сфері господарської діяльності, усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню, попередженні рецидиву, здійсненні пост пенітенціарного контролю за реалізацією заходів протидії злочинності у сфері господарської діяльності. Але, якщо автор мав на увазі все-таки БЕЗ, то його функції в повному обсязі передані Бюро економічної безпеки і тому*

додаткового дублювання підрозділом у межах структури, на наше переконання, не потребують. Оскільки *функція запобігання злочинності* є основною і загальною для будь-якого правоохоронного органу, в тому числі й БЕБ. З цього приводу, на нашу думку, потрібне додаткове роз'яснення дисертанта.

Загалом, не зважаючи на дискусійні питання, є достатні підстави для висновку про те, що представлена дисертація Омеляна Максима Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» є самостійним комплексним дослідженням високо науково-теоретичного та практичного рівня, має аргументовані положення наукової новизни, відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, має теоретичне та практичне значення та може бути рекомендована до захисту.

Дисертація написана українською мовою, з правильним вживанням наукової правової термінології. Стил ь викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Омеляна Максима Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для національного права та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Дисертаційна робота Омельяна Максима Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Омельян Максим Валерійович, на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету**

Дмитро ЛОПАЩУК